

UDSKRIFT
AF
ØSTRE LANDSRETS DOMBOG

D O M

Afsagt den 28. juni 2016 af Østre Landsrets 16. afdeling
(landsdommerne Michael Kistrup, Malou Kragh Halling og Nikolaj Aarø-Hansen).

16. afd. nr. B-713-15:

- 1) John Hejlesen
- 2) Inger Kristensen
- 3) Edvind Kristensen
- 4) Mogens Skibsted
- 5) Gert Grube
- 6) Arne Heilsen

Biintervenient: Foreningen med Grundlov skal land bygges
(advokat Nikolaj Nikolajsen for alle)

mod

- 1) Kirkeministeren
- 2) Social- og Indenrigsministeren
(tidligere Ministeren for Børn, Ligestilling,
Integration og Sociale forhold)
(Kammeradvokaten v/advokat Sune Fugleholm for begge)

Denne sag, der er anlagt ved Københavns Byret, er ved kendelse af 23. marts 2016 henvist til behandling ved Østre Landsret i medfør af retsplejelovens § 226, stk. 1.

Sagsøgerne har nedlagt følgende påstande:

- 1) Kirkeministeren tilpligtes at anerkende, at den af kirkeministeren udstedte kongelige resolution af 12. juni 2012 om autorisation af et vielsesritual for 2 personer af samme køn er ugyldig.
- 2) Social- og Indenrigsministeren tilpligtes at anerkende, at lov nr. 532 af 12. juni 2012 (Ægteskab mellem to personer af samme køn) om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab, er ugyldig for så vidt angår den i loven iboende bemyndigelse til præster i den danske folkekirke til at indstifte et ægteskab for to personer af samme køn.

De sagsøgte har påstået frifindelse.

Sagsfremstilling

Denne sag vedrører prøvelse af, om lov nr. 532 af 12. juni 2012 om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab (Ægteskab mellem to personer af samme køn), er i strid med grundlovens §§ 4 og 66, i det omfang loven giver præster i folkekirken kompetence til at foretage vielse mellem to personer af samme køn. Sagen vedrører endvidere prøvelse af, om den af kirkeministeren udvirkede kongelige resolution af 12. juni 2012 om autorisation af et vielsesritual for to personer af samme køn er i overensstemmelse med grundlovens §§ 4 og 66.

Ægteskab som betegnelse har indtil indførelsen af mulighed for vielse mellem to personer af samme køn i juni 2012 været forbeholdt vielse af par af forskelligt køn.

Ved lov nr. 372 af 7. juni 1989 om registreret partnerskab fik to personer af samme køn mulighed for at indgå registreret partnerskab med retsvirkninger, der i vidt omfang svarede til retsvirkningerne af ægteskab.

Registreret partnerskab kunne dog i modsætning til ægteskab ikke indgås ved en kirkelig handling, men kun ved en borgerlig handling. Muligheden for at indgå registreret partnerskab blev ophævet i juni 2012.

Siden 1997 har registrerede par haft mulighed for at få en gudstjenestelig markering i forbindelse med registreringen af deres partnerskab, og siden 2005 har Folkekirken haft et vejledende ritual for velsignelse af registrerede partnerskaber, som blev udarbejdet af 7 af folkekirkens biskopper.

I april 2010 nedsatte den daværende kirkeminister et udvalg for at belyse, hvordan folkekirken burde forholde sig til ønsket om, at partnerskab mellem to personer af samme køn skulle kunne indgås ved en kirkelig handling. De daværende biskopper afgav alle hørings-svar om rapporten.

Af Kirkeministeriets referat af et bispesamråd den 8. december 2011 fremgår blandt andet:

”Ad 1. Regeringsbeslutningen

Ministeren bød velkommen og konstaterede, at baggrunden for samrådet var, at regeringen har besluttet, at homoseksuelle fremover skal kunne indgå ægteskab. Formålet med samrådet var at få afstemt forventninger til det videre arbejde.

Ministeren understregede, at regeringens beslutninger handler om det civile retlige: hvad der skal stå i lovgivningen. Regeringens beslutninger handler ikke om indholdet af ritualer.

Ministeren opsummerede situationen med hensyn til ritualer:

- Udvalget om folkekirken og registreret partnerskab skitserede i sin rapport forslag til ritualer til brug ved henholdsvis velsignelse og indgåelse af partnerskab. Udvalgets forslag blev derefter af en arbejdsgruppe suppleret med forslag til bønner og tekstlæsninger. Både i udvalget og i arbejdsgruppen deltog biskopper i arbejdet.
- Efter anmodning fra Per Stig Møller forholdt biskopperne sig til ritualforslagene. Tilbage meldingen i august og igen ved samråd den 14. november var, at forslagene var et godt grundlag, og et tilsagn fra biskopperne om at gå ind i arbejdet med den endelige justering, når Folketinget har afklaret det juridiske grundlag, som folkekirken skal handle på.

Ministeren konstaterede, at regeringen har afklaret sin holdning til det juridiske grundlag. Han var klar over, at der blandt biskopperne er forskellige holdninger til det, der er blevet resultatet af denne afklaring. Men han udtrykte håb, om at

biskopperne fortsat står ved tilsagnet om at gå ind i arbejdet med at færdiggøre ritualerne.

Karsten Nissen pegede på, at da biskopperne sagde ja til det videre arbejde med ritualerne, lå det i luften, at tilspørgslen skulle handle om livsfæller. Han kunne ikke gå ind for at stifte et homoseksuelt ægteskab i kirken. Det er ikke kun et spørgsmål om en sproglig term, men om at ægteskab mellem mand og kvinde er bibelsk begrundet.

Lise-Lotte Rebel fastholdt, at hun og Steen Skovsgaard af teologiske grund ikke ønsker et ritual.

Peter Skov-Jakobsen mente, at biskopperne må tage debatten om de teologiske holdninger internt. Biskopperne må arbejde med ritualer, til de er enige. To-tre biskopper er imod ritualer, men har tilkendegivet, at de ikke vil modsætte sig, at der udarbejdes ritualer.

Elisabeth Dons Christensen var blevet chokeret, da hun hørte om regeringens beslutning. Men biskopperne skal selvfølgelig arbejde videre med ritualer, så langt samvittigheden kan bære.

Der blev tilkendegivet forskellige holdninger til hvilke ord, der bør bruges i ritualer.

Malene Vestergaard orienterede om gyldighedsbetingelserne for en vielse i henhold til ægteskabslovens § 20, stk. 2.

Karsten Nissen bad om en pause i mødet.

Efter pausen foreslog Karsten Nissen, at ministeren efter mødet kan sige: at biskopperne vil gerne samarbejde – ministeren og biskopperne erkender, at ægteskab og partnerskab er to forskellige ordninger med hver sin ret – at biskopperne gerne vil komme med et ritual på den baggrund.

Flere biskopper tilkendegav, at de ikke var enige i Karsten Nissens opfattelse af ægteskab og partnerskab.

Efter meningsudveksling om dette præsenterede ministeren biskopperne for et udkast til de meldinger, som ministeren ville give til medierne efter samrådet.

Udkastet blev drøftet, og der blev enighed om følgende formulering af konklusionerne på samrådet:

- Regeringen har besluttet, at par af samme køn kan indgå ægteskab. Biskopperne konstaterer, at det er Folketingets kompetence at bestemme den juridiske betegnelse for parforhold mellem to af samme køn.
- Der er blandt biskopperne uenighed om den teologiske forståelse af henholdsvis ægteskab mellem mand og kvinde og mellem par af samme køn. Til trods for denne uenighed er biskopperne indstillet på at indgå i det videre arbejde med udarbejdelse af ritualer.
- Det er fortsat regeringens plan at fremsætte de nødvendige forslag til lovændringer efter nytår.

- Biskopperne har tilkendegivet, at deres arbejde med ritualforslag vil være afsluttet, så ritualet kan være klar til brug, når Folketinget har afsluttet sit arbejde med lovgivningen.”

Forud for fremsættelsen af lovforslaget bag den omtvistede ændringslov afgav biskoppen over Lolland-Falsters Stift, Steen Skovsgaard, et høringssvar af 20. februar 2012 til et udkast hertil. Heraf fremgår blandt andet:

”...

Som det fremgår af nedenstående kan jeg ikke anbefale lovforslaget. Jeg fastholder mit synspunkt, som kom til udtryk i min udtalelse af den 20. september 2010 til rapporten ”Folkekirken og registreret partnerskab” – hvor jeg blandt andet skrev:

Jeg kan ... hverken gå ind for rapportens forslag til ritual for kirkelig velsignelse af registreret partnerskab eller for ritualet for indgåelse af partnerskab, og konstaterer som sagt med glæde, at det af et enigt udvalg betragtes som et legitimt synspunkt indenfor folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Samtidig vil jeg gøre opmærksom på udtalelsen fra bispemødet den 13. april 2010, hvor der står flg.:

”Biskopperne konstaterer, at der i folketetinget og i den danske befolkning er et flertal for, at der skal være en ligestilling imellem hetero- og homoseksuelle par. Efter biskoppernes opfattelse er folkekirkens stilling til dette spørgsmål, og den praksis folkekirken skal følge, imidlertid et indre kirkeligt anliggende. Folketinget er folkekirkens lovgivende forsamling, og har folketetinget lovgivet således, at ægteskabet skal være for såvel hetero- som homoseksuelle par, er folkekirken forpligtet til efterfølgende at udarbejde ritualer der gør dette muligt.

Her skal jeg understrege, at forudsætningen for ovennævnte udtalelse var en forståelse fra mine bispekollegers side for, at undertegnede af samvittighedsgrunde hverken kunne eller ville bidrage til det efterfølgende udvalgsarbejde, ligesom jeg heller ikke kan eller vil være med til udformningen eller autoriseringen af et evt. kommende ritual.

I lovforslaget står der, at det ikke har miljømæssige konsekvenser. Det er sikkert rigtigt. Men til gengæld mener jeg ikke, at det i tilstrækkeligt omfang og i overbevisende grad er blevet godtgjort, at en sidestilling af ægteskab mellem to personer af forskelligt køn og to personer af samme køn ikke har bekendelsesmæssige konsekvenser.

Til slut skal jeg tillade mig at gentage min opfordring fra mit høringssvar af den 20. september 2010:

Som sagt er jeg overbevist om, at rapportens forslag næppe vil kunne tilgodese folketingets flertal, hvilket da også fremgår allerede i Kristeligt Dagblad den

16.9., hvor toneangivende politikere udtrykker skuffelse over rapportens konklusioner. Derfor vil jeg til slut opfordre kirkeministeren til at overveje – i tilfælde af at en eventuel folketingsbeslutning skulle gøre det muligt at indgå registreret partnerskab/vielse i kirken – om det overhovedet er nødvendigt at udarbejde et fuldt og færdigt autoriseret ritual. Vielsesritualet/erne kunne efter min mening udmærket stilles frit for præsterne, ligesom f.eks. begravelsesritualet, hvor kun jordpåkastelsesordene er autoriseret. Det mener jeg ville kunne være en både mindelig, rimelig og ordentlig løsning på et vanskeligt spørgsmål.”

Endvidere afgav biskoppen over Helsingør Stift, Lise-Lotte Rebel, den 20. februar 2012 et høringsvar. Heri hedder det blandt andet:

”Indledning

I forlængelse af vedtagelsen af lov om registrerede parforhold 1989 har spørgsmålet om folkekirkens forhold hertil flere gange været genstand høringer og udtalelser. De danske biskopper tog stilling i en udtalelse fra 1997, hvori biskopperne, bl.a. undertegnede, betoner ægteskabets bibelske begrundelse og institutionelle karakter. Dette udelukkede imidlertid ikke, at indgåelse af registrerede parforhold kunne gøres til genstand for en kirkelig markering eller fejring, hvilket biskopperne var enige om at anbefale. Senere, i forbindelse med kommissionsarbejde og efterfølgende høring 2010 om et eventuelt ritual for registrerede parforhold, blev distinktionen mellem ægteskab og en kirkelig ceremoniel markering af et indgået registreret parforhold også fastholdt af flertallet i kommissionen.

I overensstemmelse med biskoppernes udtalelse fra 1997 har der i samtlige stifter været muligheder for kirkelig markering af indgåelse af registreret parforhold ved en særgudstjeneste eller anden form for kirkelig ceremoni. Det er en mulighed, som et antal homoseksuelle par har benyttet sig af.

Disse hidtidige diskussioner, biskoppelige udtalelser, kommissionsarbejdet, høringer og kirkelige arrangementer i forbindelse med indgåelse af registreret parforhold har således alle haft deres primære baggrund i ønsket om en ritual eller ceremoniel markering af et borgerligt indgået parforhold. Samtidig har høringsvar og et flertal i kommissionen fastholdt, at ægteskabet som historisk, kulturel og teologisk bestemt institution blev ladet uantastet.

Lovforslaget

Af det tilsendte *Udkast* fremgår af bemærkningerne s 3, at lovforslaget delvist ønsker at udmønte et punkt i regeringsgrundlaget, hvori det hedder: *Regeringen vil give alle medlemmer af den danske folkekirke mulighed for at blive gift i kirken – uanset deres seksuelle orientering. Regeringen vil derfor fjerne forbuddet mod velser af homoseksuelle i folkekirken og i øvrigt undersøge yderligere tiltag i retningen (sic) af en kønsneutral ægteskabslovgivning.*

Det fremgår ikke, hvad der tænkes på med udtrykket ’forbuddet mod velser af homoseksuelle i folkekirken’. Jeg er ikke bekendt med eksistensen af et sådant *forbud*. Hvad der menes må vel være, at et ægteskab efter hidtidig retlig og kir-

kelig praksis består af et forhold mellem en mand og en kvinde, hvorfor en vielse af et homoseksuelt par af indlysende årsager ikke har kunnet finde sted i kirken, ligesom det heller ikke har kunnet finde sted på rådhuset.

Så meget synes dog at være klart, at der i regeringsgrundlaget først og fremmest tænkes på mulighederne for en kirkelig *vielse*- dvs. på ceremonielle fejring ved ægteskabs (eller parforholds?) indgåelse.

I det konkrete forslag, 'udmøntningen', hedder det s. 4: *Det overordnede formål med lovforslaget er at give personer af samme køn mulighed for at indgå ægteskab. I forhold til den gældende retstilstand får personer af samme køn mulighed for at indgå ægteskab ved en kirkelig handling i stedet for som i dag at kunne indgå registreret partnerskab ved en borgerlig handling.*

Hermed udtrykker regeringen et ejerskab til folkekirken og dens liturgiske praksis, ifølge hvilken et 'overordnet formål' af politisk-moralsk karakter søges gennemført blandt andet med den folkekirkelige ritualpraksis som instrument. Samtidig indføres en skelnen mellem rettighederne hos borgerne, alt efter hvilket religiøst trossamfund de måtte tilslutte sig. Lovens intentioner kommer ikke til at udstrække sig til at omfatte f.eks. medlemmer af Islamisk trossamfund, Den romersk-katolske kirke, Mormonkirken og andre trossamfund. Med ønsket om at skabe lighed mellem mennesker med forskellig seksuel orientering indfører lovforslaget således en helt ny forskel mellem menneskers rettigheder, beroende på kirketilhørsforhold.

Dette problem udspringer af, at landets politiske ledelse i denne sag optræder som indehaver af ejerskabet til folkekirken, mens andre trossamfund behandles som autonome i deres trosgrundlag og liturgiske praksis. Samtidig kortsluttes ved denne tilgang de 'indre' linjer i den gængse folkekirkelige beslutningsproces, og de folkekirkelige embeder søges bragt i spil som led i den 'overordnede' politisk-moralske agendas 'udmøntning'.

...

Om ægteskabets teologi

Ægteskabet er netop i dets egenskab af social og kulturel institution, der i vor kulturkreds omfatter et forhold mellem en mand og en kvinde, genstand for en specifik *teologisk og kirkelig* bestemmelse. Denne forståelse har konfessionel karakter, idet en evangelisk-luthersk kirke forvalter et ægteskabssyn, der markant adskiller sig fra andre trossamfunds og religioners forståelse. Et eventuelt Indgreb i den evangelisk-lutherske kirkes ægteskabsteologi og vielsespraksis berører således potentielt kirkens konfessionelle identitet. Dette har vide konsekvenser også for folkekirkens økumeniske og religionsretlige forhold.

I mit høringssvar af dec. 2010 i forbindelse med den tidligere kirkeministerielle høring har jeg redegjort for nogle hovedtræk i denne teologisk motiverede og kirkeligt gældende forståelse af ægteskabet. Dette skal ikke gentages her. Men jeg gør opmærksom på følgende:

1. Reformatoren Martin Luther hævdede med vægt, at netop ægteskabets verdslige karakter, dvs. ægteskabet som social og kulturel orden på sam-

fundsmæssigt plan, er genstand for en ganske særlig *teologisk og kirkelig bestemmelse*. I Kirkeministeriets Betænkning nr. 943 *Dåb og Brudevielse* af 1983, s 62, gengives dette synspunkt præcist og loyalt bl.a. i følgende sætning: 'Luther siger på den ene side, at ægteskabet er en verdslig stand, på den anden side, at det har Guds ord for sig, at det ikke er opdigtet eller stiftet af mennesker.' Dette er hovedbegrundelsen for, at en luthersk kirke overhovedet beskæftiger sig med en 'verdslig ting', som ægteskabet er. Hvis ikke denne *teologiske* begrundelse fastholdes, så er det ingenlunde givet på luthersk grund, at ægteskabet som institution overhovedet ville angå kirken. I så fald ville ægteskabet kunne betragtes på lige fod med andre samfundsinstitutioner, som kirken ikke har adkomst til at forholde sig til gennem påmindelse om Skriftens ord, med forbøn og forkyndelse. Fjernes eller negligeres denne begrundelse, så forandres med andre ord kirkens rolle ved ægteskabs indgåelse fra at udtrykke en strengt teologisk begrundet kirkelig praksis. I stedet tildeles kirken rollen som en institution, der garanterer menneskelivet med religiøse ceremonier alt efter behov og tilskyndelse.

2. Denne lutherske forståelse af ægteskabet er forudsat og indskrevet i folkekirkens bekendelsesskrifter. Den forudsættes således i Luthers lille katekismus, og den er direkte udtalt i Den Augsburgske Konfessions artikler 16, 23 og 27. Allerede herved må ægteskabet som et forhold mellem en mand og en kvinde formelt siges at have en status, som gør, at disse konfessionelle bestemmelser ikke uden videre kan forbigås i en aktuel stillingtagen til spørgsmål vedrørende folkekirke og ægteskab. Folkekirken har aldrig på officielt plan tilbagekaldt eller problematiseret denne ægteskabsteologi, men hævder den tværtimod aktuelt i sin liturgiske praksis (pkt. 3), hvorfor der intet grundlag er, for ikke stadig at anse den som hørende til folkekirkens lære.
3. Denne lutherske forståelse kan ikke blot betragtes som et historisk relik, der er uden gyldighed i nutiden. En gennemgang af de senest autoriserede liturgiske bøger (Ritualbog 1992, Alterbog 1992, Salmebog 2002) dokumenterer entydigt, at den lutherske ægteskabsforståelse er indskrevet i og forudsættes uantastet som aktuelt gældende også i nuværende kirkelig praksis.
 - a. *Ritualbogen*. Flere af de skriftsteder, som Martin Luther brugte til at fortolke ægteskabet med teologisk, og som begrunder, hvorfor kirken overhovedet har et anliggende i forhold til den borgerlige orden, som ægteskabet grundlæggende er, genfindes således i det nugældende ægteskabsritual. Med tydelig reference til 1. Mosebogs skabelsesberetning hedder det i bønnen for ægteparret: 'Almægtig Gud, som skabte mand og kvinde til at leve sammen i ægteskab og velsignede dem'. I slutningskollekten takker vi Gud 'for ægteskabet, og vi beder dig, at du vil bevare denne orden og velsignelse urokket iblandt os.' Alterbogen gør med sine formuleringer en klart konfessionelt defineret forståelse af ægteskabet som en verdslig stand, 'der har Guds ord for sig' og som omfatter en mand og en kvinde, gældende. Det er en teologisk forståelse, som adskiller sig markant både fra andre kristne kirkesamfunds ægteskabsteologi og andre religiøse traditioner. F.eks. anser den Romersk-katolske kirke ægteskabet for at være et sakramente, mens bibli-

cistiske kirkesamfund ser det som en religiøst kvalificeret samlivsform. Lutherdommen ser det som en social institution, der er forordnet til samfundets og menneskets bedste, det omfatter en mand og en kvinde, og det er velsignet af Gud selv.

- b. *Salmebogen*. I salmebogens vielsessalmer fastholdes den samme forståelse af ægteskabet, hvilket er genstand for menighedens taknemmelighed og lovprisning. Således rummer en af de salmer, som kom ind i salmebogen ved den seneste revision i 2002, og som har opnået en betydelig folkelig accept, en klar forkyndelse, når det hedder med allusion til skabelsesberetningen: 'I blev skabt som mand og kvinde.' DDS 706
- c. *Alterbogen*. Siden Peder Palladius i 1550 udgav lutherske kollekter til søndagsgudstjenesten, har disse kollekter været medvirkende til at fastholde den anden søndag i Hellig Tre Kongertiden som 'ægteskabets søndag'. Gennem århundreder har der på denne søndag været prædiken og forkyndt om ægteskabet som en af Gud velsignet ordening. Trods utallige revisioner fastholder alterbogen stadig på denne søndag i indgangskollekten bønne: 'Vi takker dig, fordi du nådigt har skabt os som mand og kvinde og lader os høre sammen i ægteskab.'

I dette hørings svar gør jeg således gældende, at folkekirken som evangelisk-luthersk kirke har en vel defineret og konfessionelt bestemt teologi og aktuel kirkelig liturgisk praksis vedrørende ægteskabet. Således har det forholdt sig lige siden den lutherske reformation blev gennemført i Danmark, hvor konsekvenserne heraf blev trukket i form af kirkelige og liturgiske bestemmelser. Ægteskabsforståelsen kan ikke betragtes som noget, der blot angår fortidige bestemmelser, således at disse eventuelt skulle kunne tilsidesættes med henvisning til tidernes skiftet. Det kan heller ikke betragtes som blotte personlige meninger, eller som et felt, hvis udformning helt og holdent er overladt til det til enhver tid siddende politiske styre, idet de indgår i folkekirkens samlede lære og er integreret heri med aktuel liturgisk gyldighed. Tidligere tiders kommissionsarbejde vedrørende vielse og vielsesritualer har da også været særdeles opmærksom på betydningen af disse konfessionelt og traditionelt givne forhold, hvilket kommer tydeligt frem i ovennævnte kirkeministerielle kommissionsarbejde fra 1983. Den evangelisk-lutherske kirkes syn på ægteskabet har dermed en status, som ikke uden videre lader sig annullere. Problemstillingen angår i sidste instans den evangelisk-lutherske kirkes teologiske og konfessionelle egenart.

Konklusion

Med disse redegørelser ønsker jeg at påpege, at den nuværende høringsrunde markerer et helt andet niveau og perspektiv for problemstillingen, end det, der har været gældende ved tidligere udtalelser, høringer og debatter. Det fremsendte lovforslag angår forhold, som kalder på en dybtgående undersøgelse af retsteologisk, forfatningsmæssig og religionsretlig art. Disse forhold kan på ingen måde siges at være belyst tilstrækkeligt gennem tidligere offentlige debatter eller høringer. Folketinget har ubestridt retten til at lovgive angående det danske samfund, inklusive samlivs- og ægteskabsforhold. Som tidligere nævnt hilser jeg det velkommen, at folketinget varetager et ansvar også i forhold til homoseksuelles forhold, og at også folkekirken er sig sit

ansvar bevidst i forhold hertil. Men en lovgivning på et så komplekst område bør ikke overse farerne for at overskride grænsen mellem det politiske liv og så de forhold, der angår kirker og trossamfund, herunder folkekirkens konfessionelle bestemmelser. I nærværende sammenhæng er folkekirken at betragte som et trossamfund, hvorfor den som trossamfund må kræve statens beskyttelse og værn om den nødvendige frihed til egen teologisk begrundet stillingtagen.

- Hvis lovgiverne vælger at se bort fra disse problemstillinger, så bringes den delikate balance mellem stat og kirke, udtrykt i Grundlovens § 4, i fare. Det er efter min mening ingenlunde indlysende, at folkekirken ene af alle trossamfund skulle kunne pålægges at udforme ritualer for homoseksuelles vielser. Folkekirken unddrages i så fald den samme respekt for egen tradition og trosgrundlag, som andre trossamfund og religioner nyder.
- Endvidere finder jeg, at den påtænkte frihedslovgivning, som giver den enkelte præst ret til at nægte at deltage i vielseshandlingen for homoseksuelle, ikke imødekommer den retssikring, folkekirken som helhed har krav på som et trossamfund, der har den fulde ret til at varetage sine egne legitime teologiske interesser.
- Udkastets bemærkning s. 6: *En konsekvens af lovforslaget bliver således, at de eksisterende vielsesritualer for vielse af mand og kvinde bliver suppleret med et vielsesritual for vielse af to personer af samme køn vil medføre, at der kommer til at eksistere flere vielsesritualer side om side. Disse vil imidlertid komme til at modsige hinanden, idet det nugældende vielsesritual i realiteten udtrykker en eksklusivitet vedrørende ægteskabet mellem mand og kvinde. Indførelsen af 'supplerende' vielsesritualer betyder derfor en fordunkling af kirkens lære og praksis med derpå følgende forvirring og uklarhed.*
- Inden den påtænkte lovgivning eventuelt gennemføres, bør det undersøges, om processen vedrørende lovgivningen bringer den danske stat i modstrid med internationale konventioner vedrørende krænkelsen af religiøse samfunds krav på beskyttelse af deres konfessionelle autonomi. Hvis den danske stat gennemfører en revision af ægteskabslovgivningen med det formål at pålægge ét enkelt trossamfund pligten til at udforme et nyt religiøst ritual, hvis indhold afviger både fra trossamfundets læregrundlag og fra 475 års tradition, og hvis indhold dikteres af det politiske styres 'overordnede formål', så er der tale om en form for lovgivningsmæssigt tiltag, der må forventes også at ville tiltrække sig opmærksomheden fra overnational jurisdiktion.

Jeg vil således stærkt fraråde den påtænkte lovgivning og anbefaler, at indsigterne fra de tidligere høringer og kommissionsarbejder, som alle fastholder egenarten af ægteskabet som et forhold mellem en mand og en kvinde, danner grundlag for alle videre tiltag vedrørende folkekirkens involvering.”

Københavns biskop Peter Skov-Jakobsens notat af 21. februar 2012 er den 29. februar 2012 tilsendt Folketingets Kirkeudvalg, Kirkeudvalget 2011-12 KIU Alm. del, endeligt svar på spørgsmål 16.

I biskoppens notat af 21. februar 2012 er blandt andet anført:

”Indtil nu har det været en udbredt opfattelse i vores evangelisk-lutherske tradition, at der kun var et ægteskab. Jeg formoder, at der med »kirke­ligt ægteskab« menes kirkelig vielse eller kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab. At der i Danmark består den mulighed, at ægteskabet kan indgås for den borgerlige eller den kirkelige myndighed, har dog indtil nu ikke afstedkommet teologiske overvejelser over, hvorvidt det i kirken indgåede ægteskab eller det i kirken velsignede ægteskab skulle have særlig status.

En sådan tænkning ville være ny i en evangelisk-luthersk tradition, hvor et ægteskab altid har været opfattet som »ein weltlich Ding«. Hvis et ægteskab i kirken skulle være noget særligt, ville det problematisere den borgerlige myndighed, ligesom det i høj grad ville problematisere den teologisk-etiske eftertanke over ægteskabet.

Den evangelisk-lutherske ægteskabsetik er blot antydnet i bekendelses­skriftet CA.

I artikel 16 læres der således, at lovlige borgerlige ordninger er Guds gode værk, bl.a. kan mand og kvinde tage til ægte, ligesom den troende kan slutte handel efter loven, være soldat, føre retfærdig krig og beklæde øvrighedsposter.

I artikel 23 om præsternes ægteskab redegøres der for det lovlige ved, at præster kan bryde traditionen for cølibat. Der henvises til, at præsterne var gifte i den tidlige kirke, og desuden gøres der opmærksom på Paulus' holdning i 1. Korintherbrev 7, 2-9, at ægteskabet er et middel mod den menneskelige svaghed (begær og ukyskhed).

I artikel 27 argumenteres der mod munkeløfter og i den forbindelse forsøger artiklen at berolige de klosterbundne, som har brudt deres løfter om kyskhed, lydighed og fattigdom, og har ladet sig ægtevie, idet der igen henvises til Paulus' råd om, at ægteskabet er et middel mod menneskets svaghed.

Nogle finder, at disse få bemærkninger i CA udgør en solid bund for det, man nyligt hører omtalt som ægteskabsteologi.

I CA få bemærkninger om ægteskabet ser jeg intet grundlag for andet end antydninger af en ægteskabs-etik. Bemærkningerne gøres blot for at trøste de mange præster og klosterbundne, som har brudt deres løfter om cølibat og er kommet i tvivl og lever med plagede samvittigheder. Melanchton, som udfærdigede CA, forsøger med sine bemærkninger at skabe rolige bevidstheder i de evangeliske menigheder.

Ægteskabet ansås på Luthers tid for at være en aftale mellem mand og kvinde.

Jeg finder det relevant at nævne, at vi i vores teologiske tradition lever med en høj bevidsthed om, at et bekendelsesskrift har en historisk karak-

ter, hvilket medfører, at fortolkningen af bekendelsesskriftet fordrer såvel en afklaring af nutidens problemstilling som en viden om reformationstidens situation.”

Den danske folkekirke hviler på følgende bekendelsesskrifter: Bibelen, Den Apostolske Trosbekendelse, Den Nikænske Trosbekendelse, Den Athanasianske Trosbekendelse, Den Augsburgske Bekendelse og Luthers lille Katekismus.

Social- og integrationsministeren fremsatte den 14. marts 2012 forslag om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab (ægteskab mellem to personer af samme køn), der blev vedtaget af Folketinget som lov nr. 532 af 12. juni 2012. Med loven fik to personer af samme køn mulighed for at indgå ægteskab, herunder mulighed for at indgå ægteskabet ved en kirkelig handling for en præst i folkekirken.

Ministeren for ligestilling og kirke indstillede den 11. juni 2012 et forslag til to nye ritualer, henholdsvis et ritual for vielse (bryllup) af to af samme køn og et ritual for kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab mellem to af samme køn, til autorisation af Hendes Majestæt Dronningen, hvilke blev gennemført ved bekendtgørelse nr. 544 af 13. juni 2012.

Den daværende minister for ligestilling og kirke, Manu Sareen, har i samarbejde med Niels Ditlev i 2015 udgivet bogen ”Manu” på Politikens Forlag. Af bogens kapitel 10 om ”Homovielser og kirkehysteri” fremgår blandt andet:

”I regeringsgrundlaget skrev vi følgende:

”Regeringen vil give alle medlemmer af den danske folkekirke mulighed for at blive gift i kirken – uanset deres seksuelle orientering.”

Så var den ged barberet! Næh. Kampen var lige begyndt. Jeg havde kun været minister i tre uger, da en mindre delegation af topembedsmænd fra ministeriet troppede op på mit kontor.

Departementchef Henrik Nepper førte ordet, og denne gang var han meget alvorlig:

”Du kan ikke få dine bøsser gift, Manu. Du er færdig, hvis du gør det,” sagde han alvorligt med sin bornholmske accent.

Han var ellers en meget rolig mand, men nu dirrede hans stemme. Af en lille smule ophidselse og af stor bekymring. Nepper er af den gamle skole. Han vil gøre alt for at beskytte sin minister. Men også sig selv og ministeriet, det er klart.

”Tove Fergo døde på det, da hun blandede sig i kirkens arbejde. Du må ikke gå mod biskopperne på den måde.”

Som alle nybagte ministre havde jeg fået indprentet den første og vigtigste lov som minister: Du skal lytte til embedsmændene. Du er 100 procent afhængig af deres støtte.

De advarede mig mod at tvinge biskopperne til at lave et vielsesritual for homoseksuelle. Jeg syntes ellers, at det var den logiske konsekvens af en ny regering og regeringsgrundlaget, og hvor svært kunne det være? Biskopperne var statsansatte og fik ligesom embedsmændene løn af skatteyderne, så de måtte da bare i arbejdstøjet og lave et ritual. Rituallet ville betyde, at bøsser og lesbiske kunne blive gift, nøjagtig som alle andre i den danske folkekirke, og kalde sig ægtefolk.

Så langt ville embedsværket på ingen måde gå. Deres vurdering var, at sagen skulle ordnes ved, at de homoseksuelle i fremtiden kunne komme i kirken og blive velsignet og til nød få læst en tekst op – og så kalde sig livsfæller.

...

Biskopperne foretrak bestemt, at homoseksuelle kun kaldte sig livsfæller, ikke ægtefolk. Et mindretal på to ville slet ikke deltage. De øvrige var skeptiske og afventende. Biskop Kjeld Holm og biskop Peter Skov-Jakobsen var tydeligvis med mig, men alle de andre var samlet i en modstand mod, at der nu skulle komme en indisk minister og diktere noget i *deres* folkekirke. I huj og hast.

Min eneste mulighed for at få dem med var at give dem medejerskab til projekt homovielser. Det lykkedes på et møde den 7. december 2011 i ministeriet. På forhånd havde jeg besluttet, at der skulle laves en pressemeddelelse efter mødet med biskopperne, så alle kunne se, hvad vi fandt frem til.

Tanken med pressemeddelelsen var, at den også skulle binde de kritiske biskopper sammen. I slutningen af mødet den 7. december læste jeg pressemeddelelsen op. Jeg sad på den ene side af det lange sorte bord i Kirkeministeriet, og på den anden side sad biskopperne side om side. De kiggede intenst på mig og fulgte koncentreret med i alt, hvad jeg sagde. Jeg læste højt og gjorde mig meget umage for at gøre det i et roligt tempo, så alle vidste, hvad de sagde ja til. Jeg kiggede rundt, efter at jeg havde læst pressemeddelelsen højt, og fik dem til at nikke. Det skulle i al ydmyghed vise sig at være en genistreg. I slutningen hed det:

”Der er blandt biskopperne uenighed om den teologiske forståelse af henholdsvis ægteskab mellem mand og kvinde og mellem par af samme køn.

Til trods for denne uenighed er biskopperne indstillet på at indgå i det videre arbejde med udarbejdelse af ritualer.”

Meget uskyldigt, men fælden klappede. Nu var der ingen vej tilbage. De to sidste linjer var min livsforsikring på, at det blev til noget, og de to første linjer var deres forklaring til deres respektive menigheder på at være med.

...”

Forklaringer

Der er for landsretten afgivet vidneforklaring af tidligere ligestillings- og kirkeminister Manu Sareen.

Manu Sareen har blandt andet forklaret, at han skrev bogen ”Manu” sammen med Niels Ditlev, der nærmest var et førstehandsvidne til hans liv. Samarbejdet foregik på den måde, at de havde en lang række samtaler gennem en del år, og at Ditlev på den baggrund skrev teksten til bogen. Han kan stå inde for indholdet i bogens kapitel 10. Homoseksuelles adgang til at indgå ægteskab var, så vidt han husker, en mærkesag for såvel De Radikale og SF, og vist nok også for Socialdemokraterne i forbindelse med partiernes forhandling af deres regeringsgrundlag. Det var ikke et initiativ, der kom fra biskoppernes side. Der var ganske vist allerede igangsat et arbejde, men han syntes, at dette, der alene sigtede på, at homoseksuelle par alene skulle kunne kalde sig for ”livsfæller”, var utilfredsstillende og gik for langsomt.

Når han igangsatte arbejdet med det omtvistede lovforslag, skyldtes det både, at det stod i regeringsgrundlaget, og at han gik ind for det. Der var stor modstand fra nogle af biskopperne.

Retsgrundlag

Grundlovens § 4, § 66 og § 67 lyder som følger:

”§ 4. Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.”

”§ 66. Folkekirkens forfatning ordnes ved lov.”

”§ 67. Borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning, dog at intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden.”

Af Beretningen om forhandlingerne på Rigsdagen, den foreløbige behandling af Grundlovsudkastet, §§ 2 og 64, sp. 2506-2508, blandt andet:

”...

Comiteens Ordfører for det 7de Afsnit, Hall, oplæste derefter Udkastets § 2, der lyder saaledes:

”Den evangelisk-lutherske Kirke er, som den, hvori den den overveiende Deel af Folket befinder sig, at ansee som den danske Folkekirke og nyder, som saadan, Understøttelse af Staten.”

Derpaa oplæste Ordføreren Udvalgets Bemærkninger til denne Paragraph i den første Deel af dets Betænkning, saalydende:

”Udvalget har anset det for afgjorte, at den i Kongeloven begrundede Opsættelse af den evangelisk-lutherske Kirke som Statskirke maatte opgives i en Grundlov, som vedkjendte sig Religionsfrihedsprincipet. Udvalget maatte fremdeles med Udkastet erkjende, at man ikke i selve Grundloven kunde paatage sig Løsningen af alle de kirkelige Reformspørgsmaal, som endnu i høi Grad dele Gemytterne. Men ligesaa lidt kunde man finde det passende, aldeles at forbigaae det hele Spørgsmaal om Kirken.”...

”...Men naar Grundloven saaledes hævder Religionsfrihedens Grundsætning, medfører den en Forandring i den hidtilværende Statskirkes hele retlige Stilling i Statssamfundet, der paa den ene Side skjenkede denne Kirke Statens høieste Beskjærmelse og Forsorg, men paa den anden Side ogsaa gav den øverste Statsmagt en saagodtsom uindskrænket Magt og Myndighed over dens indre og ydre Anliggender. Om end derfor den hidtilværende Statskirke i Grundloven kaldes og i Vvirkeligheden bliver den danske Folkekirke, og om end Staten just paa Grund deraf maa ansee sig særlig forpligtet imod den, saa formener Udvalget dog, at det er nødvendigt, at dens fremtidige Forsætning bliver ordnet ved en særegen Kirkelov, der navnlig maatte gaae ud paa at bestemme Formerne og Grændferne for den Medvirkning, som Kirkesamfundet selv bør have ved Sammes Bestyrelse, saavel som ved Afgjørelsen af kirkelige Sager, ved Siden af den forholdsviis større Myndighed, som Statsmagten for øvrigt forudsættes at ville komme til at udøve over denne Kirke frem for over de øvrige Religionsamfund i Landet.

...”

Den Europæiske Menneskerettighedskonventions art. 9, lyder som følger:

”Art. 9

Stk 1. Enhver har ret til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed; denne ret omfatter frihed til at skifte religion eller tro samt frihed til enten alene eller sammen med andre, offentligt eller privat at udøve sin religion eller tro gennem gudstjeneste, undervisning, andagt og overholdelse af religiøse skikke.

Stk. 2. Frihed til at udøve sin religion eller tro skal kun kunne underkastes sådanne begrænsninger, som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfund af hensyn til den offentlige tryghed, for at beskytte den offentlige orden, sundheden eller sædeligheden eller for at beskytte andres rettigheder og friheder.”

Ved lov nr. 532 af 12. juni 2012 om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab (Ægteskab mellem to personer af samme køn) blev den hidtidige § 1 i lov om ægteskabs indgåelse og opløsning ophævet, og i stedet blev blandt andet indsat følgende bestemmelse:

”§ 1. Loven finder anvendelse på ægteskab mellem to personer af forskelligt køn og mellem to personer af samme køn.”

Af bekendtgørelse nr. 544 af 13. juni 2012 om autorisation for ritualer for vielse (bryllup) af to af samme køn og kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab mellem to af samme køn fremgår de to autoriserede ritualer til brug i den danske folkekirke.

Ved lov nr. 531 af 12. juni 2012 om ændring af lov om medlemskab af folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndsløsning, blev der i loven indsat en bestemmelse (§ 7a), hvorefter en præst kan undlade at vie og meddele kirkelig velsignelse af et ægteskab mellem to personer af samme køn.

Af de almindelige bemærkninger i lovforslag nr. L 105 af 14. marts 2012 til denne lov fremgår blandt andet:

” ...

3. Hovedpunkterne i lovforslaget

3. 1. Gældende ret

...

3.1.3. Ritualer for kirkelige handlinger

Ritualer for kirkelige handlinger hører sammen med gudstjenesteordningen, bibeloversættelse og salmebog til det, der ofte betegnes som indre kirkelige anliggender. Til de indre kirkelige anliggender regnes også tilsynet med de specifikt gejstlige dele af præsternes embedsførelse i form af forkyndelse og forvaltning af sakramenterne.

Siden 1849 har regeringen i kraft af en forfatningssædvane ved vedkommende minister stået for reguleringen af de indre kirkelige anliggender i det omfang, det er nødvendigt at regulere dem. Reguleringen sker gennem kongelige anordninger eller resolutioner, der udstedes efter ministerens indstilling og på ministerens ansvar.

Som eksempler på den retlige regulering i medfør af den nævnte retssædvane kan nævnes, at der ved kongelig resolution er autoriseret bibeloversættelser, salmebog og ritualer for dåb, nadver i hjemmet, vielse og jordpåkastelse samt for bispevielse, kirkeindvielse, præstevielse og provsteindsættelse. Der er også ved kongelig anordning fastsat bestemmelser om dåb, konfirmation og indledende konfirmationsforberedelse (minikonfirmander).

Kompetencen til at foretage den retlige regulering af anliggender, der betragtes som indre kirkelige, tilkommer ministeren for ligestilling og kirke. Fra lovgivers side anses det for en forudsætning, at ministeren gør brug af sin kompetence, idet Folketinget hidtil har afstået fra at lovgive for disse områder, og idet en retlig regulering af de indre anliggender er nødvendig, for at folkekirken kan fungere.

Siden 1849 har skiftende kirkeministre generelt udvist stor skønsomhed og været tilbageholdende med at regulere de indre kirkelige anliggender. Ministerens kompetence til at udstede anordninger på disse områder er derfor blevet udøvet på grundlag af indstillinger fra biskopper eller i form af rådgivning i form af betænkninger fra udvalg, arbejdsgrupper eller kommissioner med deltagelse af biskopper og andre teologisk sagkyndige.

Der er sket autorisation af vielsesritualer ved kongelig resolution af 22. marts 1897, 18. juli 1912 og ved kongelig resolution af 12. juni 1992 er der autoriseret ritual for vielse (bryllup), og senest ved kongelig resolution af 12. juni 1992 er der autoriseret ritual for kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab.

Vielsesritualet skal ses i sammenhæng med ægteskabslovens bestemmelser. I ægteskabsloven § 20, stk. 3, er det bestemt, »at nærmere regler om fremgangsmåden ved vielse i folkekirken fastsættes af kirkeministeren« (ministeren for ligestilling og kirke). I bekendtgørelse nr. 547 af 15. december 1969 om kirkelig vielse inden for folkekirken er der i § 3, stk. 3, fastsat følgende bestemmelse:

»Stk. 3. Vielsen, der skal foregå i overværelse af mindst 2 vidner, foretages i overensstemmelse med et af de autoriserede ritualer for brudevielse i folkekirken. (...).«

I bekendtgørelsens § 5, stk. 4, er følgende fastsat:

»Stk. 4. Kirkelig velsignelse meddeles i kirken i overensstemmelse med det autoriserede ritual.«

Vielsesritualet indeholder tilspørgslen og forkyndelsen og regulerer i øvrigt den kirkelige handlings forløb.

Ægteskabslovens § 20, stk. 2, er rammen om tilspørgselsens og forkyndelsens indhold:

»Stk. 2. Parterne skal ved samtidigt møde på spørgsmål af vielsesmyndigheden erklære at ville ægte hinanden og derpå af denne forkyndes at være ægtefolk.«

Det er en forudsætning for vielsens gyldighed, at vielsen er foregået under iagttagelse af bestemmelsen i ægteskabslovens § 20, stk. 2. Folkekirken vielsesritualer er derfor udformet i overensstemmelse med ægteskabslovens § 20, stk. 2.

3.2 Overvejelser og lovforslagets udformning

Social- og integrationsministeren har samtidig med fremsættelsen af dette lovforslag fremsat forslag til ændring af ægteskabsloven, som bl.a. betyder, at to personer af samme køn får mulighed for at blive viet ved en præst i folkekirken.

Et medlem af folkekirken har ret til kirkelig betjening af præsten eller præsterne for den menighed, som medlemmet hører til, jf. medlemskabslovens § 6, stk. 1. Retten til kirkelig betjening indebærer, at et medlem blandt andet har ret til at få foretaget en vielse eller velsignelse af et borgerligt indgået ægteskab. Hertil kommer medlemmets ret til kirkelig betjening i den kirke, medlemmet har særlig tilknytning til, jf. ovenfor i afsnit 3.1.1.

Der er blandt folkekirkenes præster forskellige opfattelser af, hvorvidt samliv mellem to personer af samme køn kan accepteres inden for de rammer, som fastsættes af Bibelen og folkekirkenes bekendelsesgrundlag.

Det fremgår af grundlovens § 4, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten. Det indebærer, at lovgivningsmagten skal respektere evangelisk-luthersk lære, således at der blandt andet ikke lovgives eller administreres i modstrid hermed. Den evangelisk-lutherske lære er ikke nævnt, men er forudsat som de skrifter, der er opregnet i Danske Lov 2. bog, kapitel 1. Herefter er bekendelsesskrifterne: Bibelen, tre trosbekendelser, der er formuleret i oldkirken, den Augsburgske Bekendelse fra 1530 og Luthers lille Katekismus fra 1529. Grundloven siger intet om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse. I Kirkeret almindelig del (Preben Espersen, Kirkeret Almindelig del, 2. reviderede og forøgede udgave 1999, s. 75) anføres følgende: »En anden sag er, at Grundloven naturligvis ikke fastslår noget om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse, altså om de skal udlægges bogstaveligt eller ud fra en friere fortolkning.

Matzen og Timm (Henning Matzen og Johannes Timm, Haandbog i den danske Kirkeret, 1891, s. 120) anfører således, at udfindelsen af den rette læsemåde af de bibelske skrifter »er den kirkelige videnskabs sag«, og Berlin udtaler, at der, ligesom det allerede var tilfældet før grundloven, må være plads for en opfattelse, »der stemmer med tidsånden««. I en note (15) anfører Preben Espersen blandt andet: »Berlin henviser i denne forbindelse til, at det fx i den Augsburgske Konfession art. 18 (skal være 17. P. E. 's bem.) fastslås, at de vantro eller ugudelige mennesker skal »pines uden ende«, og i art. 9, at børn, som forældrene ikke har fået døbt, er evig fordømte. Berlin karakteriserer disse udsagn som »sætninger, som vel de færreste af folkekirkenes præster i nutiden opfatter helt bogstaveligt««.

Folketingets Kirkeudvalg stillede den 7. februar 2012 (Omtrykt den 8. februar 2012) KIU alm. del Samrådsspørgsmål A til ministeren for ligestilling og kirke: »Grundlovens § 4 forpligter staten til at understøtte folkekirken som evangelisk-luthersk. Ministeren bedes redegøre for, i hvilket omfang denne forpligtelse begrænser Folketingets mulighed for at lovgive om kirkelige anliggender – herunder det kirkelige ægteskab.« På baggrund af samrådsspørgsmålet bad ministeren Københavns biskop om en vurdering af, hvorvidt der er formuleringer i Den Augsburgske Bekendelse, som gør, at det må anses for at være i strid med bekendelsesskrifterne, hvis der foretages kirkelig vielse til ægteskab af et par af samme køn. Biskoppens notat af 21. februar 2012 er den 29. februar 2012 tilsendt Folketingets Kirkeudvalg, Kirkeudvalget 2011-12 KIU Alm. del, endeligt svar på spørgsmål 16.

...^[1]

På den baggrund er det Ministeriet for Ligestilling og Kirkes vurdering, at en lovgivning, der giver mulighed for indgåelse af ægteskab mellem to personer af samme køn ved en præst i folkekirken, ikke er i strid med folkekirkenes bekendelsesgrundlag.

Da der som nævnt er forskellige opfattelser af dette spørgsmål blandt folkekirkenes præster, får folkekirkenes præster i overensstemmelse med den friheds-tradition, der allerede eksisterer i folkekirken, ifølge lovforslagets § 1, nr. 1, en

¹ Notatet er gengivet ovenfor under sagsfremstillingen.

ret til at undlade at vie to personer af samme køn. Hermed gives der plads til disse opfattelser.

Tilsvarende foreslås det, at en præst, der ikke ønsker at medvirke til en kirkelig velsignelse af et borgerligt indgået ægteskab mellem et par af samme køn, får ret til at undlade at medvirke hertil.

Lovforslaget medfører ingen ændringer i den ret, som medlemmer af folkekirken har til at få stillet kirken i bopæls sognet til rådighed til en kirkelig handling ved en præst i folkekirken, som ikke er ansat ved den pågældende kirke, jf. bestemmelserne herom i lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m. Denne ret indebærer, at et menighedsråd ikke kan modsætte sig, at der fx foretages vielse af to personer af samme køn i kirken. Tilsvarende kan den lokale præst heller ikke modsætte sig det, uanset at præsten ikke selv vil foretage handlingen.

Som nævnt i afsnit 3.1.1. har et medlem også krav på kirkelig betjening i en kirke som medlemmet har en særlig tilknytning til. Præsten ved kirken kan ikke med henvisning til sin adgang til at afslå at medvirke ved vielsen af medlemmet forhindre, at en anden præst i folkekirken forestår denne. Tilsvarende kan menighedsrådet ikke blokere for, at handlingen finder sted i kirken, jf. også afsnit 3.1.2.

De ved kongelig resolution autoriserede ritualer for henholdsvis vielse (bryllup) og kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab forudsætter, at ægteskabet indgås mellem mand og kvinde.

De foreslåede ændringer i ægteskabsloven, hvorefter ægteskab kan indgås mellem to personer af samme køn forudsætter således, at der tilvejebringes et ritual for vielse af to personer af samme køn.

En konsekvens af lovforslaget bliver således, at de eksisterende vielsesritualer for vielse af mand og kvinde bliver suppleret med et vielsesritual for vielse af to personer af samme køn.

...”

Af betænkning 1544/2014 om Folkekirken styre fremgår side 149 ff blandt andet:

”6.1 Folkekirken som evangelisk-luthersk kirke

Folkekirken er, som nævnt i grundloven, en evangelisk-luthersk kirke. Det indebærer, at folkekirken har et bestemt grundlag i form af en række bekendelsesskrifter¹¹. Nogle af disse bekendelsesskrifter har de evangelisk-lutherske kirker fælles med andre kristne kirker. Andre af dem er særegne for de evangelisk-lutherske kirker. Det har betydning for den forkyndelse, som lyder i folkekirken. Det har også betydning for den måde, som folkekirken er organiseret på.

Kirken er ifølge de særlige evangelisk-lutherske bekendelsesskrifter et fællesskab af mennesker, hvor evangeliet bliver forkyndt, og hvor sakramenterne dåb og nadver bliver forvaltet¹².

Det betyder, at menigheden, som samles om forkyndelsen af evangeliet og om dåb og nadver, er central i forståelsen af folkekirken.

...

Folkekirken forstås som et rummeligt fællesskab, hvor enhver, der er døbt, har ret til at være med, og hvor enhver, der er med, har mulighed for at tage del i et fælles ansvar. Det er formentlig medvirkende til, at et stort flertal af Danmarks befolkning er med i folkekirken. Den er dermed også en kulturbærende faktor, der er med til at skabe folkelig sammenhæng og fortolkning af livsmening ind i det enkelte menneskes liv og det danske samfund.

...

6.2 Syv pejlemærker

6.2.1 Folkekirken og folket

...

Selv om der blandt danskerne har været og fortsat er mange forskellige opfattelser af, hvordan evangelisk-luthersk kristendom bør forstås, og hvilke konsekvenser det har for den enkelte, er folkekirken blevet holdt sammen som ét trossamfund. Det er bl.a. muligt i kraft af en tradition for kirkelig frihedslovgivning, som giver plads for, at de forskellige opfattelser har mulighed for at udfoldes inden for folkekirken.

...

9 Folkekirkens indre anliggender

9.1 Indre anliggender – hvad er det, og hvem har kompetencen?

9.1.1 Gældende ret

...

Traditionelt anses ritualer, gudstjenesteordningen, bibeloversættelse og salmebøger for at høre til det, der ofte betegnes som folkekirkens indre anliggender. Til de indre anliggender regnes også tilsynet med de specifikt gejstlige dele af præsternes embedsførelse i form af forkyndelse og forvaltning af sakramenterne.

På baggrund heraf og med folkekirkens bekendelsesskrifter som ramme fører biskopperne tilsyn med præsternes embedsførelse. Det vil bl.a. sige forkyndelsen, herunder gudstjenestetilrettelæggelse med salmevalg og kirkelige handlinger, forvaltningen af sakramenterne, sjælesorg og konfirmandundervisning m.v.

I gældende ret har der ikke traditionelt været sondret mellem folkekirkens indre og ydre anliggender. Det skal bl.a. forstås således, at det i almindelighed har været antaget, at folkekirkens indre anliggender ikke er unddraget lovgivningsmagts kompetence. Folketinget og regeringen er således folkekirkens øverste beslutningsorgan og fastlægger de retlige rammer for folkekirkens virksomhed.

Folketingets adgang til at vedtage love om kirkelige anliggender er dog begrænset af den udtrykkelige og normative bestemmelse i grundlovens § 4:

"§ 4. Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten."

Den evangelisk-lutherske lære er ikke nævnt i grundloven, men er forudsat på grundlag af de skrifter, der er opregnet i Danske Lov 2. bog, kapitel 1: Bibelen,

de tre oldkirkelige trosbekendelser, Den Augsburske Konfession og Luthers lille Katekismus.

Folketinget og regeringen er bundet af grundlovens § 4, 1. led, og kan således ikke regulere folkekirkens forhold på en måde, der er i strid med den evangelisk-lutherske bekendelse. Grundloven siger intet om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse, dvs. om de skal udlægges bogstaveligt eller ud fra en friere fortolkning. Henset til bekendelsesskrifternes historiske karakter sker den nærmere fortolkning på baggrund af såvel en (rummelig) kirkelig og teologisk tradition som den aktuelle kontekst.

Af grundlovens § 66 fremgår:

"§ 66. Folkekirkens forfatning ordnes ved lov."

I sammenhæng med indførelsen af religionsfriheden var det under forberedelserne af grundloven af 1849 tanken at indføre en vis frihed for folkekirken i forhold til statsmyndighederne. Dette skulle ske ved en kirkeforfatning, hvor folkekirken skulle etableres med et vist niveau af repræsentativt selvstyre angående folkekirkens egne forhold.

Grundlovens § 66 er imidlertid ikke blevet udmøntet i en samlet forfatning for folkekirken, men der er lovgivet på en række områder. I dag har bestemmelsen næppe andet retligt indhold end et krav om, at folkekirkens styrelsesforhold skal reguleres ved lov.

I praksis er der lovgivet om medlemskab, om styrelse og kompetence for menighedsråd, provstiuvalg og stiftsråd, om ansættelse af præster, provster og biskopper og om disses kompetencer samt om ansættelse af kirkefunktionærer. Der er også lovgivet om de uddannelsesmæssige krav m.v., der stilles som forudsætning for at være ansat som præst i folkekirken. Disse krav er fastsat i lov om ansættelse i stillinger i folkekirken m.v. samt i bekendtgørelser og cirkulærer, der er udstedt med hjemmel i denne lov.

Der er dog også enkeltstående eksempler på, at der er lovgivet om forhold, der må siges at falde ind under begrebet folkekirkens indre anliggender.

Et eksempel er den såkaldte "Lex Vaalse" fra 1917, hvorefter en sognepræst blev indsat i et embede uden kollats fra biskoppen, og hvor tilsynet med præsten for så vidt angik præsteembedet, sakramenternes forvaltning og sjælesorgen blev overført fra biskoppen til kirkeministeren.

Lovgivningen fra 1947/1948 om kvinders adgang til at søge præstestillinger og om adgang for biskopper til fritagelse i visse tilfælde for at føre tilsyn med en menighed og dennes præster er et andet eksempel.

Et tredje eksempel er loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager fra 1992.

...

Lovgiver har imidlertid udvist betydelig tilbageholdenhed over for at tage stilling til liturgiske spørgsmål, gudstjenesteordning m.v. Folketinget har således aldrig lovgivet herom.

Siden 1849 har regeringen således i kraft af en sædvane ved vedkommende minister stået for reguleringen af disse indre kirkelige anliggender i det omfang, det har været nødvendigt at regulere dem.

Reguleringen sker gennem kongelige anordninger eller resolutioner, der udstedes efter ministerens indstilling og på ministerens ansvar. Ministeren kan uden at inddrage Folketinget udstede bindende retsregler om disse indre kirkelige anliggender.

Denne sædvane har ikke grundlovskraft, hvilket indebærer, at den principielt ikke afskærer Folketinget fra til enhver tid at beslutte at lovgive på disse områder.

Som eksempler på den retlige regulering i medfør af den nævnte sædvane kan nævnes, at der ved kongelig resolution er autoriseret gudstjenesteordning, bibeloversættelse, salmebog og ritualer for dåb, nadver i hjemmet, konfirmation, vielse og jordpåkastelse samt for bisepevielse, kirkeindvielse, præstevielse og provsteindsættelse.

...

Det er kirkeministeren, som i medfør af en sædvane har kompetencen til at foretage den retlige regulering af disse anliggender, uanset om de betegnes som folkekirkens indre kirkelige anliggender.

Det er kun ministeren, som kan anmode om en kongelig resolution eller kongelig anordning, og der er hverken ved lovgivning, der er vedtaget af Folketinget, eller på anden måde fastsat regler om, hvilken fremgangsmåde ministeren skal anvende i forbindelse med regulering af indre anliggender.

Fra lovgivers side anses det for en forudsætning, at ministeren gør brug af sin kompetence, idet en vis retlig regulering af de indre anliggender er nødvendig for, at folkekirken kan fungere. Ministeren skal naturligvis handle inden for grundlovens rammer, herunder grundlovens § 4, der fastslår, at det er den evangelisk-lutherske kirke, som er den danske folkekirke.

9.1.2 Praksis

Ministerens kompetence til at regulere folkekirkens indre anliggender udøves i praksis ved, at ministeren forelægger indstillinger til Dronningens underskrift.

Indstillingen indeholder en kort sagsfremstilling underskrevet af ministeren med forslag til en ekspedition, som underskrives af Dronningen. For kongelige anordningers vedkommende vil disse være forsynet med ministerens kontrastatur.

Der er ikke fastlagt regler om proceduren, som fører frem til en indstilling, idet fremgangsmåden hviler på en tradition.

I praksis vil sager om folkekirkens indre anliggender, der afgøres ved kongelig resolution eller kongelig anordning, have været drøftet med biskopperne og - forinden disse drøftelser finder sted - oftest også have været genstand for et udvalgsarbejde. Og ofte vil sager have været genstand for omfattende høringer.

Der er ikke fastlagt regler om, at nogen kirkelig instans, f.eks. en særligt udpeget biskop, biskopperne i fællesskab eller andre, formelt har krav på at medvirke ved udformningen af regler på disse områder, eller selv kan udstede, ændre eller dispensere fra egentlige retsregler. Realiteten er dog, at ministeren orienterer sig bredt inden for folkekirken, og at ministeren altid rådfører sig med biskopperne.

Der findes ingen regler om, at ministeren er forpligtet til helt eller delvis at følge forslag fra udvalg, arbejdsgrupper og kommissioner.

De skiftende ministre siden 1849 har imidlertid generelt udvist stor skønsomhed og været tilbageholdende med selvstændigt at regulere de indre kirkelige anliggender. Ministerens kompetence til at udstede anordninger på disse områder er derfor oftest blevet udøvet på grundlag af indstillinger fra biskopper eller rådgivning i form af betænkninger fra udvalg, arbejdsgrupper eller kommissioner med deltagelse af biskopper og andre teologisk sagkyndige samt efter omstændighederne lægfolk og eventuelt anden sagkundskab end den teologiske.

Enhver minister forvalter sin kompetence i lyset af den aktuelle kontekst, herunder den konkrete sags karakter.

Ministerens nedsættelse af kommissioner, arbejdsgrupper og udvalg sker på baggrund af en problemstilling, der ønskes belyst. Problemstillingen beskrives i et kommissorium, og udpegning af medlemmerne til et udvalg sker bl.a. under hensyntagen til de interesser, som må antages at blive umiddelbart berørt af kommissoriets indhold, og de nødvendige fagkyndige bidrag.

I relation til de udvalgsarbejder, som ministeren sætter i gang med henblik på en nærmere undersøgelse af en sag, har ministeren lejlighed til at bedømme og kommentere arbejdet, når det er afsluttet, og der skal tages stilling til, hvad der videre skal ske, og ministeren er ikke bundet af de forslag, som et udvalg fremlægger.

Som medlem af regeringen er ministeren underlagt de parlamentariske regler og principper, hvilket bl.a. indebærer, at det stående folketingsudvalg (Kirkeudvalget) og folketingsmedlemmerne kan stille spørgsmål til ministeren. Indenfor ministerens ressort kan der stilles spørgsmål til ministeren om såvel indre som ydre anliggender. Det juridiske grundlag for Folketingets kontrol med regeringen er parlamentarismen, som er fastlagt i grundlovens § 15. Bestemmelsen indebærer, at ministeren må gå af, hvis Folketinget udtaler sin mistillid til ministeren. Og regeringen må gå af eller udskrive valg, hvis Folketinget udtrykker sin mistillid til statsministeren.

...

9.1.3 Sondringen mellem indre og ydre anliggender

Som anført ovenfor har der i gældende ret traditionelt set ikke været sondret mellem folkekirkens indre og ydre anliggender.

August Roesen anfører således i ”Dansk Kirkeret”, 3. udgave, 1976, side 19, følgende om indre og ydre anliggender:

”Rent bortset fra, at det ville være overordentligt vanskeligt at finde en pålidelig afgrænsning af ’indre’ og ’ydre’ anliggender, er der ikke noget retligt grundlag for opstilling af sådan en sontring.”

Preben Espersen anfører i ”Kirkeret i grundtræk”, 1. udgave, 2000, side 41 f., bl.a. følgende:

”Der kan [...] ikke af den kirkelige lovgivning umiddelbart udledes en bestemmelse af begrebet ’indre anliggender’. Der er da også både i den hidtidige juridiske og teologiske teori overvejende enighed om, at en retlig sontring mellem kirkens ydre og indre anliggender ikke kan udledes af den gældende retsordning.”

Det udelukker dog ikke, at der meningsfuldt kan tales om folkekirkens indre anliggender.

Grundlovens § 67, der beskytter religionsfriheden, har følgende ordlyd:

"§ 67. Borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning, dog at intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden."

Hans Gammeltoft-Hansen anfører i Årbog for Århus Stift, 2002, side 64 ff., om grundlovens § 67, at:

”[D]en særlige beskyttelse [efter bestemmelsen] først og fremmest tager sigte på de egentligt kultiske handlinger og deres rammer (bøn, gudstjeneste m.v.). Hertil kommer en række aktiviteter, som efter omstændighederne kan udgøre de nødvendige praktiske forudsætninger for de kultiske og rituelle handlingers udøvelse, f.eks. opførelse af kirker, templer, klostre m.v., uddannelse og udpegning af præster og andre religiøse embedsindehavere, udformning af salmebøger eller tilsvarende, etc.

...

EMRK artikel 9, stk. 1, kan opdeles i en indre frihed (retten til at tænke frit og tro) og en ydre frihed (”udøve”), dvs. afholdelse af gudstjeneste, kostregler, beklædning, overholdelse af ritualer og bestemte forskrifter. Mens den indre frihed er absolut, kan den ydre frihed begrænses efter artikel 9, stk. 2, hvis betingelserne er opfyldt. Det indebærer, at en begrænsning af friheden til at udøve sin religion eller tro skal have hjemmel i lovgivningen og være ”nødvendig i et demokratisk samfund” (relevant, tilstrækkeligt og proportionalt) og forfølge et af de hensyn, der er nævnt i artikel 9, f.eks. at beskytte ”andres rettigheder og friheder”. På den baggrund har den hidtidige regulering af de såkaldte ”indre anliggender”, som på dette punkt adskiller sig fra den ”indre frihed” i konventionens artikel 9’s forstand, været i overensstemmelse med EMRK artikel 9.

Der kan i den forbindelse også henvises til Jens Elo Rytter, der i ”Individets grundlæggende rettigheder”, 2013, side 292, anfører følgende om folkekirkens religionsfrihed:

”Nogle mener, at Folkekirken religionsfrihed er det virkelige problem, navnlig fordi Folkekirken ikke nyder samme beskyttelse mod indgreb i indre anliggender som andre trossamfund. Folketinget og kirkeministeren kan – kun begrænset af Grl. § 4, som beskytter selve Folkekirken lære – træffe beslutning om f.eks. formerne for gudstjeneste, salmebog etc. Dette sker i praksis. Her kunne ligge et problem, eftersom artikel 9 principielt beskytter Folkekirken på linje med andre trossamfund i Danmark. Det forekommer imidlertid nærliggende, at EMD inden for ret vide rammer vil acceptere en sådan regulering af statskirkens anliggender som en naturlig konsekvens af selve statskirkeordningen.”
...”

Procedure

Sagsøgerne har i det væsentlige procederet i overensstemmelse med påstandsdokument af 21. marts 2016, hvoraf fremgår blandt andet:

”Til støtte for den nedlagte påstand gøres det gældende, at den kongelige resolution af 12. juni 2012 om autorisation af et ritual for vielse af 2 personer af samme køn er grundlovstridigt og mangler hjemmel i Danmarks Riges Grundlov,

Tillige gøres det gældende, at den forfatningsmæssige sædvane, som Kirkeministeren har påberåbt sig i forbindelse med den pågældende kongelige resolution, ikke er af en sådan karakter, at den kan påberåbes i forhold til indførelsen af retlig regulering af Folkekirken indre forhold af teologisk omtvistet karakter i strid med Folkekirken bekendelsesgrundlag, med henblik på at gennemføre en klart politisk motiveret ligestillingspolitik – også på det religiøse område i Danmark.

Det gøres gældende, at Grundlovens § 66 indebærer et lovgivnings- og delegationsforbud – for så vidt angår Folkekirken indre anliggender kun gennemskåret af den forfatningsmæssige retssædvane, der efter sagsøgernes opfattelse er af nødretlig karakter.

Endeligt gøres det gældende, at Lov nr. 532 af 12. juni 2012 er ugyldig, idet omfang, at den giver præster i Folkekirken vielsesmyndighed i forbindelse med vielse af to personer af samme køn, idet loven i den henseende strider imod Danmarks Riges Grundlov.

Det gøres gældende, at der ikke kan lovgives om Folkekirken indre forhold i strid med ordlyden af kirkens bekendelsesskrifter ud fra den løsere teologiske fortolkning fra Københavns biskop.

Det bestrides, at der er plads til at følge en teologisk opfattelse, som stemmer overens med tidsånden, såfremt denne teologiske forståelse strider mod ordlyden af bekendelsesskrifterne.

Det gøres gældende, at det i den af tidligere kirkeminister, Manu Sareen, i samarbejde med Niels Ditlev, udgivne foreløbige selvbiografi, ”Manu” anførte

– særligt i kapitel 9 og 10 – alene gør, at ritualer og lovgivningen er uforenelig med Grundlovens princip om selvstyre for Folkekirken i dens indre anliggender. Initiativet er klart kommet fra regeringens side – ikke fra Folkekirkens – og reguleringen er blevet presset og manipuleret igennem.

Sagsøgerne gør gældende, at Grundlovens § 66 – i en samlet forståelse af Danmarks Riges Grundlovs bestemmelser om Folkekirken, herunder særligt Grundlovens § 4 – skal fortolkes og forstås i overensstemmelse med tilkendegivelser, der blev afgivet i den grundlovgivende Rigsdagsforsamling i 1849, således Grundlovens § 66 må forstås således, at Folketinget og regeringen afskæres fra at lovgive om Folkekirkens indre forhold.

Sagsøgerne gør gældende, at spørgsmålet om, hvorvidt et forhold mellem to personer af samme køn kan indgå et ægteskab i en kirkelig-religiøs forstand, henhører under kirkens indre forhold. Dette støttes på at de sagsøgte i forarbejderne til lovene nr. 531 og nr. 532, begge af 12. juni 2012, har lagt dette til grund i forbindelse med fremsættelsen af lovforslagene.

Folkekirkens retlige regulering

Kirkens retlige regulering har rødder langt tilbage i tiden. Ved Grundlovens vedtagelse i 1849 var det springende punkt – det afvigende moment i forhold til de øvrige kirkeretninger – den Augsburgske bekendelse.

Det var denne bekendelse, der adskilte den kirkeordning, som den grundlovgivende rigsdagsforsamling forholdte sig til, fra katolske kirke, den roman-katolske kirke, den ”papiftiske” og den reformerte kirke og Baptisterne, jf. referatet fra den grundlovgivende rigsdagsforsamling af 1849, spalte 3360.

Man var vant til den kirkeordning, der var blevet indført ved Frederik den 3.’s Kongelov fra 1665, hvor den Augsburgske bekendelse, tillige med de øvrige bekendelsesskrifter for den danske kirke: Bibelen, bilag 1, den apostolske trosbekendelse, bilag 2, den nikæno-konstantinopolitanske trosbekendelse, bilag 3, den athanasianske trosbekendelse, bilag 4, den augsburgske Bekendelse, bilag 5 og Luthers lille katekismus, bilag 6, var opregnet som det ”vedtægtsmæssige grundlag” for den danske kirke.

Der findes ikke grundlag i den grundlovgivende rigsdagsforsamlingers drøftelser for at antage, at det var den grundlovgivende rigsdagsforsamlings vilje, at det ”vedtægtsmæssige grundlag”, der ved den udførlige opregning af, hvilke bekendelsesskrifter i Frederik den 3.’s Kongelov af 1665, der var bestemt som fundamentet for kirken i Danmark, skulle ændres. På den baggrund må det klart antages, at det bekendelsesmæssige fundament til stadighed er det samme.

Det skal i den forbindelse særligt bemærkes, at denne kongelov var af konstitutionel karakter som et enestående eksempel i det senmiddelalderlige Europa.

Såfremt det havde været den grundlovgivende rigsdagsforsamlings vilje, at det vedtægtsmæssige grundlag for kirken skulle ændres, var det nødvendigvis fremgået af referaterne af drøftelserne i forsamlingen.

Den kirke, som medlemmerne af den grundlovgivende rigsdagsforsamling kendte, og som man besluttede skulle ”... være den danske folkekirke og under-

støttes som sådan af staten ”, havde et klart og entydigt defineret bekendelsesgrundlag. Det blev der på intet tidspunkt sat spørgsmålstegn ved under de meget omfangsrige og langvarige drøftelser.

Det er sagsøgernes anbringende, at dette vedtægtsmæssige grundlag for den danske folkekirke, der etableres ved Grundlovens vedtagelse i 1849, har forfatningskarakter og forfatningsmæssig retskraft, der ikke kan fraviges ved ministeriel bestemmelse i kraft af anordning eller kongelig resolution, endsige almindelig lov.

Sagsøgerne gør gældende, at den retssædvane, som den kongelige resolution af 12. juni 2012 er støttet på, i kraft af legalitetsprincippet og den retlige trinfølge, ikke uden bemyndigelse kan ændre på noget, der har karakter af lov eller forfatning.

Det er endvidere sagsøgernes opfattelse, at den grundlovgivende rigsdagsforsamling ville adskille kirke og stat således, at der ikke længere skulle være mulighed for, at staten – personificeret i den enevældige konge – skulle kunne råde over kirkens bekendelsesgrundlag eller det vedtægtsmæssige grundlag for kirken.

Det er sagsøgernes opfattelse, at det var den grundlovgivende rigsdagsforsamlings klare hensigt, at der med Grundlovens § 66, sammenholdt med Grundlovens § 4, skulle skabes et grundlag for, at kirken selv – uden mulighed for indgriben fra lovgivningsmagten; det være sig en enevældig konge eller en regering og et folketing i forening – skulle have mulighed for at regulere sine indre forhold selv.

Det er også den praksis, der har været ført fra vedtagelsen af Grundloven til vedtagelsen af lovforslag L 105 og L 106, folketingssamlingen 2011-12.

Dette bestyrkes endvidere af det af Kirkeministerens fremførte i bemærkningerne til lovforslag L105, under punkt 3.1.3. Ritualer for kirkelige handlinger, hvor det anføres:

”Siden 1849 har regeringen i kraft af en forfatningsmæssig sædvane ved vedkommende minister stået for reguleringen af de indre kirkelige anliggender i det omfang, der er nødvendigt at regulere dem. (Min understregning) Reguleringen sker gennem kongelige anordninger eller resolutioner, der udstedes efter ministerens indstilling og på ministerens ansvar.

Som eksempler på den retlige regulering i medfør af den nævnte retssædvane kan nævnes, at der ved kongelig resolution er autoriseret bibeloversættelser, salmebog og ritualer for dåb, nadver i hjemmet, vielse og jordpåkastelse samt for bisepevielse, kirkeindvielse, præstevielse og provsteindsættelse. Der er også ved kongelig anordning fastsat bestemmelser om dåb, konfirmation og indledende konfirmationsforberedelse (minikonfirmander).

Kompetencen til at foretage den retlige regulering af anliggender, der betragtes som indre kirkelige, tilkommer ministeren for ligestilling og kirke. Fra lovgivers side anses det for en forudsætning, at ministeren gør

brug af sin kompetence, idet Folketinget hidtil har afstået fra at lovgive for disse områder, og idet en retlig regulering af de indre anliggender er nødvendig, for at folkekirken kan fungere. (Min understregning)

Siden 1849 har skiftende kirkeministre generelt udvist stor skønsomhed og været tilbageholdende med at regulere de indre kirkelige anliggender. Ministerens kompetence til at udstede anordninger på disse områder er derfor blevet udøvet på grundlag af indstillinger fra biskopper (min understregning) eller i form af rådgivning i form af betænkninger fra udvalg, arbejdsgrupper eller kommissioner med deltagelse af biskopper og andre teologisk sagkyndige. ”

Det gøres endvidere gældende, at den retlige regulering, der er sket ved den kongelige resolution af 12. juni 2012, lov nr. 531 af 12. juni 2012 og lov nr. 532 af 12. juni 2012, ikke var nødvendig for, at folkekirken kunne fungere, hvorfor den kongelige resolution af 12. juni 2012 ikke støttes på den pågældende retssædvane, og derfor strider mod legalitetsprincippet, da indgreb i borgers retsforhold kræver hjemmel.

Det må dertil antages, at et sådant indgreb i borgernes retsforhold af den omtvistede karakter har så en intensiv og indgribende virkning, at der må kræves en klar hjemmel.

Retssædvanens retlige karakter

Det skal i den forbindelse bemærkes, at retssædvanen har haft en nødretlig karakter – set i lyset af den manglende vedtagelse af en forfatning for Folkekirken jf. Grundlovens § 66.

Folkekirken har fungeret siden 1849 til 2012 uden et ritual for vielse af to personer af samme køn – og kan også fungere uden.

Det gøres samtidigt gældende, at den kongelige resolution af 12. juni 2012 ikke var noget, der var ønsket af Folkekirken eller af Folkekirkens biskopper. Det samme gælder muligheden for, at Folkekirkens præster skulle have adgang til at indstifte et ægteskab for to personer af samme køn.

Det gøres i den forbindelse gældende, at der – efter sagsøgernes opfattelse – end ikke har været tale om, at et flertal af biskopperne i Folkekirken har ønsket et ritual, som det, der blev autoriseret ved den kongelige resolution af 12. juni 2012.

Dette støttes på artikel af 9. december 2011 fra Kristeligt Dagblad... artikel af 23. februar 2012 fra Kristelig Dagblad... artikel af 17. marts 2012 fra Kristeligt Dagblad... samt debatindlæg af 17. marts 2012 forfattet af biskopperne Henning Toft Bro, Elisabeth Dons Christensen og Karsten Nissen...

Der henvises endvidere til ... høringskrivelse fra biskop Lise-Lotte Rebel, og ... høringskrivelse fra biskop Steen Skovsgaard.

Der til kommer, at biskop Kresten Drejergaard ville foretrække, at Folkekirken selv skulle kunne afgøre, hvorvidt man vil bruge muligheden for at vie to personer af samme køn, jf. høringskrivelse af 16. februar 2012...

Endvidere udtaler biskop Niels Henrik Arendt i sin høringskrivelse af 22. februar 2012... at han ville foretrække, at vielsesmyndigheden blev gjort rent borgerlig, og han anfører, at det er uhensigtsmæssigt at iværksætte ordningen. Endeligt anfører biskop Niels Henrik Arendt, at han ville foretrække, at man havde fastholdt ægteskab som begreb for det heteroseksuelle parforhold, og partnerskab som begreb for det homoseksuelle parforhold.

Endeligt henvises til Manu Sarens bog..., hvoraf det fremgår, at der var 8 biskopper, der var imod et vielsesritual for homoseksuelle i folkekirken.

Sagsøgerne har hermed dokumenteret, at de danske biskopper på daværende tidspunkt var modstandere af, at det skulle være muligt for to personer af samme køn at blive viet som ægtefolk i Folkekirken.

Sagsøgerne gør på baggrund af ovenstående gældende, at retssædvanen kun hjemler det absolut nødvendige indgreb.

Biskoppernes deltagelse i udarbejdelsen af ritualet

En del af biskopperne, der deltog ved udformningen af ritualet – de, som var mod en ændring af lovgivningen – har efter sagsøgernes formening deltaget med henblik på ”damage control” for at afværge, at Kirkeministeren autorisere et ritual, udarbejdet uden deltagelse af biskopperne, eller med deltagelse af et mindretal af biskopperne. Sagsøgerne gør gældende, at biskopperne ikke ved deres blotte deltagelse herved har approberet eller ratihaberet ritualet.

Det synes tillige at forholde sig således, at den kongelige resolution af 12. juni 2012, L 105, folketingssamlingen 2011-12 og L 106 folketingssamlingen 2011-12 bygger på den grundlæggende misforståelse, at Folkekirken er en etat under Kirkeministeriet, som Kirkeministeren efter forgodtbefindende kan forholde sig til, eller en offentlig serviceudbyder, som borgerne har et ubetinget retskrav på at få leveret serviceydelser fra.

Det er ikke tilfældet. Det er et trossamfund med et forfatningsmæssigt beskyttet bekendelsesgrundlag.

Det forholder sig ikke således, at de i Folkekirken ansatte præster, provster og biskopper er – eller skal være – forpligtede til at forrette alle de borgerligt forordnede handlinger, som borgerne i Danmark måtte have interesse i. Der er intet til hindre for at få foretaget en borgerlig vielse uden en præsts medvirken, hvis en præst af samvittigheds- eller teologiske grunde ikke vil forestå en kirkelig vielse.

Det teologiske grundlag

Tillige gøres det gældende, at det teologiske grundlag – som Kirkeministeren støttede sig på i forhold til, om det var i strid med Folkekirkens bekendelsesgrundlag at betragte et samliv mellem 2 personer af samme køn som et ægteskab – var meget spinkelt.

På trods af den næsten 500-årige lutherske-reformerte tradition besluttede kirkeministeren – også i strid med 2 tusinde års kirkelig tradition om det modsatte – at ændre på den teologiske opfattelse af ægteskabet.

Det eneste, der er forskelligt i den danske kirkes bekendelsesgrundlag i forhold til den romerskkatolske og den græsk katolske kirkes bekendelsesgrundlag vedrørende ægteskabet, er den augsburgske bekendelse, Luthers lille katekismus, der ikke på nogen måder synes at tilskynde til en opfattelse af det betimelige og retsmæssige i et ægteskabeligt samliv mellem 2 personer af samme køn.

Overfor dette massiv af kirkelig teologisk tradition lægger regeringen en rapport fra et udvalg, nedsat af kirkeministeren, fra 2010, bilag 15, og en ganske kort redegørelse fra biskoppen over Københavns stift, der er gengivet i bemærkningerne til lovforslaget 105, folketingssamlingen 2011-12, til grund for en ny reformation.

Over for dette teologiske grundlag var kirkeministeren senest ved høringsfasen afslutning opmærksom på, at der var 2 andre biskopper, der grundlæggende var uenige med Københavns biskop; nemlig Steen Skovsgaard, Lolland-Falsters stift og Lise-Lotte Rebel, Helsingør Stift.

Det gøres gældende, at den af Kirkeministerens udstedte kongelige resolution af 12. juni 2012, Folketingets vedtagelse af L 105, folketingssamlingen 2011-12 og L 106, folketingssamlingen 2011-12, må betragtes som en så voldsom redaktion af bekendelsesgrundlaget for den evangelisk - lutherske kirke, at det må betragtes som en anden reformation.

Sagsøgerne gør gældende, at den kirke, der formelt består, ikke længere er den evangeliske- lutherske kirke, som den grundlovsgivende rigsdagsforsamling i 1849 besluttede skulle understøttes af staten som Folkekirke, men i realiteten er en humanistisk radikal ligestillingsforsamling.

Det bestrides ikke, at staten er berettiget til at understøtte en sådan forsamling.

Det er bare ikke den evangeliske-lutherske kirke, som staten Danmark er forpligtet til at understøtte i henhold til Grundlovens § 4.

Det gøres i den forbindelse gældende, at der med vedtagelsen af lovforslag L 105, folketingssamlingen 2011-12, lovforslag L 106, folketingssamlingen 2011-12 og ved udstedelsen af den kongelige resolution af 12 juni 2012 var tale om et politisk indgreb i trosfriheden, der er sikret både ved Grundlovens § 67 og Den Europæiske Menneskerettigheds Konventions artikel 9; et overgreb mod et trossamfund – imod dets vilje – af en stat, der havde en ganske anden dagsorden end det pågældende trossamfunds bedste; nemlig at indføre humanistiske standarder – og ikke kirkelige standarder, evangeliske eller lutherske standarder – for, hvordan samliv mellem 2 personer kan være.

Sagsøgerne bestrider ikke, at det danske kongerige i henhold til den danske Grundlov kan give de samme borgerlige rettigheder til 2 personer af samme køn, der ønsker at leve sammen, som de borgerlige rettigheder, der tilkommer 2 personer af hvert sit køn, der ønsker at leve sammen i et ægteskab.

Det er i god overensstemmelse med Luthers princip og lære om de 2 regimenter.

Sagsøgerne bestrider derimod, at regeringen og folkettinget lovligt ved bekendtgørelse og almindelig lov kan voldføre et trossamfund, hvis bekendelsesgrundlag er beskyttet af regulering af forfatningsretlig karakter, til at anerkende forhold, som det selvsamme bekendelsesgrundlag betragter som noget syndigt; som et forhold, der er Gud velbehageligt, og som kan danne grundlag for Guds velsignelse.

Sagsøgerne er enig med sagsøgte i ..., at bestemmelsen i Grundlovens § 4 indebærer, at der ikke om Folkekirkens forhold kan lovgives eller administreres i strid med evangelisk-luthersk lære. Man er endvidere enig i, at den evangelisk-lutherske lære ikke er beskrevet i Grundloven, men er forudsat som de skrifter, der er opregnet i Danske Lov 2. bog, kapitel 1.

Sagsøgerne er enig med sagsøgte i, at Grundloven intet siger om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse men gør gældende, at der ikke kan lovgives om Folkekirkens indre forhold i strid med ordlyden af kirkens bekendelsesskrifter ud fra den løsere teologiske fortolkning for Københavns biskop.

Det bestrides, at der er plads til at følge en teologisk opfattelse, som stemmer overens med tidsånden, såfremt denne teologiske forståelse strider mod ordlyden af bekendelsesskrifterne.”

Sagsøgerne har under hovedforhandlingen endvidere gjort gældende, at kirkeministerens regulering af folkekirkens indre anliggender i henhold til den gældende forfatningssædvane kun kan ske, såfremt der blandt biskopperne er enighed om indholdet af den pågældende regulering.

De sagsøgte har i det væsentlige procederet i overensstemmelse med påstandsdokument af 22. marts 2016, hvorefter fremgår blandt andet:

” Folkekirkens retlige regulering

Grundlovens § 4 indebærer, at der ikke om folkekirkens forhold kan lovgives eller administreres i strid med evangelisk-luthersk lære. Den evangelisk-lutherske lære er ikke beskrevet i grundloven, men er forudsat som de skrifter, der er opregnet i Danske Lov 2. bog, kapitel 1. Bekendelsesskrifterne er i henhold hertil: Bibelen, tre oldkirkelige trosbekendelser, Den augsburgske Bekendelse fra 1530 og Luthers lille Katekismus fra 1529. Grundloven siger intet om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse.

I sammenhæng med indførelsen af religionsfriheden var det under forberedelserne af grundloven af 1849 tanken at indføre en vis frihed for folkekirken i forhold til statsmyndighederne. Dette skulle ske ved en kirkeforfatning, jf. grundlovens § 66, hvorefter folkekirken skulle etableres med et vist niveau af repræsentativt selvstyre angående folkekirkens egne forhold.

Grundlovens § 66 er imidlertid ikke blevet udmøntet i en samlet forfatning for folkekirken, men der er lovgivet om folkekirken på en række områder. I dag

har bestemmelsen næppe andet retligt indhold end et krav om, at folkekirkens styrelsesforhold skal reguleres ved lov.

Beskyttelsen i grundlovens § 67 omfatter frihed til alene eller sammen med andre at manifestere sin tro gennem gudstjeneste, undervisning og andagt, og en frihed til at overholde religiøse skikke.

Folkekirken er organisatorisk en del af den statslige forvaltning, og alle kirkelige anliggender er underlagt regeringens og Folketingets almindelige lovgivningskompetence.

Folkekirkens anliggender opdeles ofte i ydre og indre anliggender. De ydre anliggender omfatter de overordnede organisatoriske rammer for folkekirken. De indre anliggender omfatter de forhold, som direkte vedrører folkekirkens kultus og ritus som evangelisk-luthersk kirke (området for grundlovens § 67). Traditionelt anses ritualer, gudstjenesteordningen, bibeloversættelse, salmebøger og tilsynet med de specifikt gejstlige dele af præsternes embedsførelse i form af forkyndelse og forvaltning af sakramenterne for at høre til folkekirkens indre anliggender.

Retligt sondres der imidlertid ikke mellem folkekirkens ydre og indre anliggender, hvilket bl.a. giver sig udslag i, at folkekirkens indre anliggender ikke er unddraget lovgivningsmagtens kompetence. Folketing og regering er folkekirkens øverste beslutningsorgan og fastlægger de retlige rammer for folkekirkens virksomhed.

Der er enkeltstående eksempler på, at der er lovgivet om forhold, der falder ind under folkekirkens indre anliggender. Lovgiver har imidlertid udvist betydelig tilbageholdenhed over for at tage stilling til liturgiske spørgsmål og gudstjenesteordningen. Folketinget har således aldrig lovgivet herom.

Kirkens indre anliggender er siden 1849 med hjemmel i sædvane reguleret af kirkeministeren ved kongelig resolution eller anordning, der udstedes efter ministerens indstilling og på ministerens ansvar. Der er hverken ved lovgivning vedtaget af Folketinget, eller på anden måde, fastsat regler om, hvilken fremgangsmåde ministeren skal anvende ved regulering af de indre anliggender.

Kirkeministeren kan således, uden at inddrage Folketinget, udstede bindende retsregler om de indre kirkelige anliggender. Denne sædvane har ikke grundlovskraft, hvilket indebærer, at den principielt ikke afskærer Folketinget fra til enhver tid at lovgive på disse områder.

Kirkeministeren vil normalt rådføre sig med biskopperne inden udarbejdelse af indstilling til kongelig resolution eller anordning, men der er ikke fastlagt regler om proceduren frem til en indstilling. Skiftende kirkeministre har dog generelt været tilbageholdende med selvstændigt at regulere de indre kirkelige anliggender, og ministerens kompetence på området er derfor oftest blevet udøvet på grundlag af indstillinger fra biskopper, eller rådgivning i form af betænkninger fra udvalg, arbejdsgrupper eller kommissioner med deltagelse af biskopper og andre teologisk sagkyndige.

Der er imidlertid ikke nogen kirkelig instans, som har krav på at medvirke ved udformningen af regler på disse områder, og der findes ingen regler om, at kirkeministeren er forpligtet til at høre biskopperne eller helt eller delvis at følge forslag fra udvalg, arbejdsgrupper og kommissioner.

Det teologiske grundlag

Folketingets adgang til at lovgive om kirkelige anliggender er kun begrænset af bestemmelsen i grundlovens § 4 om, at det er den evangelisk-lutherske kirke, der er den danske folkekirke, og at den som sådan understøttes af staten. Folketinget og regeringen er derfor afskåret fra at administrere eller lovgive om folkekirken på en måde, der er i strid med den evangelisk-lutherske bekendelse.

Den evangelisk-lutherske lære er ikke nævnt i grundloven, men det er fast antaget, at den evangelisk-lutherske lære er forudsat som de skrifter, der er opregnet i Danske Lov 2. bog, kapitel 1. Efter denne bestemmelse er bekendelsesskrifterne: Bibelen, de tre trosbekendelser, der er formuleret i oldkirken (Den apostolske Trosbekendelse, Den nikæno-konstantinopolitanske Trosbekendelse og Den athanasianske Trosbekendelse), Den augsburgske Bekendelse fra 1530 og Luthers lille Katekismus fra 1529.

Grundloven siger intet om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse og fastslår ikke, om de skal udlægges bogstaveligt eller ud fra en friere fortolkning. Det er derfor en teologisk opgave at fastsætte, hvordan de bibelske skrifter skal læses. Der er samtidig plads til at følge en teologisk opfattelse, som stemmer overens med tidsånden, hvilket også var tilfældet før grundloven.

Forud for fremsættelsen af lovforslaget om ægteskab mellem to personer af samme køn bad kirkeministeren på baggrund af et samrådsspørgsmål Københavns biskop om en vurdering af, hvorvidt der er formuleringer i Den augsburgske Bekendelse (Confessio Augustana), som gør, at det må anses for at være i strid med bekendelsesskrifterne at foretage kirkelig vielse til ægteskab af et par af samme køn. Københavns biskop er traditionelt blevet anset for rådgiver for ministeren i teologiske spørgsmål.

Selv om Københavns biskop ikke ser teologiske hindringer for vielser af personer af samme køn i folkekirken, er der blandt folkekirkens præster og biskopper forskellige opfattelser af, hvorvidt ægteskab mellem to personer af samme køn kan accepteres inden for de rammer, som fastsættes af folkekirkens bekendelsesgrundlag.

...

Det forhold, at der mellem biskopper og præster er divergerende opfattelse af ægteskabets teologiske betydning og hensigtsmæssigheden af at give mulighed for vielse af personer af samme køn i folkekirken, betyder imidlertid ikke, at Folketinget eller ministeren er afskåret fra at regulere folkekirkens forhold.

...

Anbringender

Til støtte for den nedlagte påstand gøres det gældende, at lov nr. 532 af 12. juni 2012 om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab (ægteskab mellem to personer af samme køn) er i overensstemmelse med grundlovens §§ 4 og 66, når den giver præster i den danske folkekirke kompetence til at foretage vielse mellem to personer af samme køn.

Den af kirkeministeren udvirkede kongelige resolution af 12. juni 2012 om autorisation af et vielsesritual for to personer af samme køn er ligeledes i overensstemmelse med grundlovens §§ 4 og 66.

Hverken reglerne om vielse mellem to personer af samme køn eller den af kirkeministeren udvirkede kongelige resolution af 12. juni 2012 om autorisation af et vielsesritual for to personer af samme køn strider imod det evangelisk-lutherske bekendelsesgrundlag, som det er forudsat i Danske lov 2. bog, kapitel 1.

Reglerne om vielse mellem to personer af samme køn strider heller ikke på nogen måde imod medlemmer af folkekirken absolutte ret til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed efter den europæiske menneskerettighedskonventions artikel 9 eller ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning efter grundlovens § 67.

Den skriftlige vidneafhøring af de daværende biskopper under sagens forberedelse har, som antaget, ikke tilført sagen relevant nyt.”

De sagsøgte har for landsretten endvidere bestridt det af sagsøgerne hævdede synspunkt om, at kirkeministerens regulering af folkekirken indre anliggender i henhold til den gældende forfatningssædvane kun kan ske, såfremt der blandt biskopperne er enighed om indholdet af den pågældende regulering.

Landsrettens begrundelse og resultat

Grundlovens § 4 forudsætter, at folkekirken hviler på et evangelisk-luthersk bekendelsesgrundlag. Det er i den forbindelse ubestridt, at folkekirken bekendelsesgrundlag er de i Danske Lov 2-1 anførte bekendelsesskrifter. Fortolkningen af folkekirken bekendelsesgrundlag er ikke reguleret i grundloven. Spørgsmålet om, hvorvidt en lovgivning, der giver mulighed for indgåelse af ægteskab mellem to personer af samme køn ved en præst, er foreneligt med folkekirken bekendelsesgrundlag, og herunder den eksisterende uenighed herom blandt folkekirken præster, blev nærmere omtalt i pkt. 3.2 i de almindelige be-

mærkninger til lovforslag nr. L 105 af 14. marts 2012 om lov om ændring af lov om medlemskab af Folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndløsning (præsters ret til at nægte at vie to personer af samme køn), der blev fremsat samtidig med fremsættelsen af den omtvistede ændring af ægteskabsloven. Ministeriet for Ligestilling og Kirke vurderede heri efter indhentelse af et notat fra Københavns biskop, at en sådan lovgivning ikke er i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag. Det er ikke ved det, der er fremkommet for landsretten, herunder høringssvarene fra biskopperne over Helsingør og Lolland-Falsters stifter af 20. februar 2012, godtgjort, at en lovgivning, der giver mulighed for indgåelse af ægteskab mellem to personer af samme køn ved en præst skulle være i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag, i den forstand, at den ikke legitimt skulle kunne rummes inden for dette grundlag.

Som sagen er forelagt, er der allerede herefter ikke grundlag for at anse den omtvistede ændringslov – lov nr. 532 af 12. juni 2012 om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab (Ægteskab mellem to personer af samme køn) – for at være i strid med bestemmelserne i grundlovens § 66 og § 4 for så vidt angår den i loven iboende bemyndigelse til præster i den danske folkekirke til at indstifte et ægteskab for to personer af samme køn.

Der er ikke efter ordlyden af bestemmelsen i grundlovens § 66 eller de af sagsøgerne påberåbte citater fra forhandlingerne på Rigsdagen grundlag for den af sagsøgerne hævdede opfattelse, hvorefter regulering af folkekirkens indre anliggender kun kan ske i medfør af ”en forfatningssædvane af nødretlig karakter”. Der er – uanset den skønsomhed og tilbageholdenhed, som skiftende kirkeministre hidtil har udvist med hensyn til reguleringen af folkekirkens indre anliggender – heller ikke grundlag for den af sagsøgerne hævdede opfattelse om, at udnyttelse af den eksisterende retssædvane, der danner grundlag for kirkeministerens regulering af folkekirkens indre anliggender, forudsætter, at der er enighed mellem biskopperne om indholdet af en sådan regulering. De nævnte opfattelser er i øvrigt heller ikke forudsat i forarbejderne til lov nr. 531 og lov nr. 532 af 12. juni 2012.

Efter den anførte ændring i ægteskabsloven var der som også forudsat i de ovennævnte lovbemærkninger pkt. 3.2 behov for et tillæg til det eksisterende vielsesritual, således at det også kunne omfatte vielse af to personer af samme køn. Allerede derfor er der heller ikke grundlag for at anse den kongelige resolution af 12. juni 2012 om autorisation af et

vielsesritual for to personer af samme køn for at være uhjemlet i henhold til den retssædvane, som siden 1849 har dannet grundlag for vedkommende ministers regulering af folkekirkens indre anliggender.

Folkekirken anses for at være en særlig forgrening af den offentlige forvaltning, og den vedtagne lovændring og den kongelige resolution er således vedtaget af de i relation til folkekirken kompetente organer. Det er ikke godtgjort, at den omtvistede regulering skulle være vedtaget i strid med folkekirkens ”vilje” som anført af sagsøgerne. Sagsøgerne er endvidere ikke ved vedtagelsen af den omtvistede lovændring eller udstedelsen af den kongelige resolution afskåret fra at udøve deres religion, herunder uden for folkekirken, og der er allerede derfor ikke sket et indgreb i sagsøgernes tros- og religionsfrihed i strid med grundlovens § 67 eller Den Europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 9.

Landsretten tager på den baggrund de sagsøgtes frifindelsespåstand til følge.

Efter sagens udfald, forløb og omfang skal sagsøgerne betale sagsomkostninger for landsretten til kirkeministeren og social- og indenrigsministeren med 50.000 kr. til udgifter til advokatbistand. Beløbet er inkl. moms, da ministrene ikke er momsregistrerede.

T h i k e n d e s f o r r e t :

Kirkeministeren og social- og indenrigsministeren frifindes.

I sagsomkostninger for landsretten skal John Hejlesen, Inger Kristensen, Edvin Kristensen, Mogens Skibsted, Gert Grube og Arne Heilsen in solidum betale 50.000 kr. til kirkeministeren og social- og indenrigsministeren.

De idømte sagsomkostninger, der forrentes efter rentelovens § 8 a, skal betales inden 14 dage efter denne doms afsigelse.

(Sign.)

— — —

Pia Spange
kontorfuldmægtig